

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

HÅLLBAR UTVECKLING I UTBILDNINGEN

Göteborgs universitets självvärdering
till UKÄ:s tematiska utvärdering 2017

Göteborgs universitets självvärdering bygger på sedan tidigare dokumenterat underlag. Institutionerna och fakulteterna har också getts möjlighet att separat komplettera med uppgifter.

Enheten för utvärdering och lärarutbildning (EUL) har med stöd av Göteborgs miljövetenskapliga centrum (GMV) samordnat arbetet med att färdigställa självvärderingen.

Självvärderingen är skriven av Marianne Dalbro (GMV), Karin Fogelberg (EUL), Amanda Forsman (GMV, Konstnärliga fakulteten), Anders Larsson (EUL), Eddi Omrcen (GMV), Mattias Sundemo (Handelshögskolan) och Tora Wilhelmsson (GMV, studentrepresentant).

Fastställd av rektor: 170307

Diarinummer: V 2016/757

Innehåll

Inledning.....	1
Lärdomar och utmaningar	2
A. Lärosättesövergripande mål för hållbar utveckling.....	2
Reflektioner.....	4
B. Utveckling och uppföljning.....	4
Hållbarhetsmärkning av kurser och program.....	5
Verktygslåda för integrering av hållbar utveckling i utbildningen.....	6
Hållbar utveckling i lärarutbildning.....	6
Reflektioner.....	7
Miljö, resurser och område.....	8
A. Säkerställa pedagogisk och forskningsbaserad kompetens.....	8
Reflektioner.....	9
B. Samverkan med studenter.....	9
Studentkoordinatorer och studentgrupper.....	10
Reflektioner.....	10
C. Samverkan med arbetslivet.....	11
Universitetets insatser i flykting- och integrationsfrågor.....	12
Reflektioner.....	13
D. Interdisciplinär samverkan.....	13
Forskarutbildning.....	13
Utbildning på grund- och avancerad nivå.....	14
Reflektioner.....	15
Utformning, genomförande och resultat.....	15
Exempel på hållbarhetsmärkta utbildningsprogram.....	15
Exempel på hållbarhetsmärkta kurser.....	16
Kurser med innehåll kring hållbar utveckling som inte är hållbarhetsmärkta.....	17
Lärarutbildning.....	18
Handelshögskolans sustainability days.....	18
Reflektioner.....	18
B. Systematisk utveckling och uppföljning på olika nivåer.....	18
Reflektioner.....	20
C. Utbildningar där forskning/konstnärlig forskning används i utbildningen.....	21
Reflektioner.....	22

Inledning

Rapportens rubriker följer Universitetskanslersämbetets (UKÄ) mall för självvärderingsrapport. Varje avsnitt inleds med UKÄ:s bedömningsgrunder, *i kursiv stil*, för respektive aspektområde.

UKÄ: Den nuvarande skrivningen om hållbar utveckling infördes i HL 1 kap 5 § år 2006. Beskriv övergripande och reflektivt hur lärosätet arbetat med hållbar utveckling inom utbildning de senaste åren, inklusive:

- vilka utmaningar lärosätet ställts inför i detta arbete.*
- vilka lärdomar som dragits.*

Göteborgs universitet (GU) är ett stort lärosäte med en omfattande bredd i både forskning och utbildningsutbud.¹ De studenter som studerar vid GU är framtidens beslutsfattare och medborgare. Högre utbildning bidrar till att skapa förmåga till kritiskt och självständigt tänkande. Kunskap om ekologiska, ekonomiska och sociala förhållanden i vår värld utgör grunden för att verka för långsiktig hållbar utveckling. I det längre perspektivet är det därför av stor betydelse att frågor om hållbar utveckling är integrerade i utbildning.

GU inledde ett systematiskt och övergripande arbete med att integrera hållbar utveckling i utbildningen på alla nivåer redan i slutet av 1990-talet genom att införa ett miljöledningssystem. Arbetet föregicks bl a av att dåvarande rektor Jan Ling, år 1993, undertecknade COPERNICUS University Charter for Sustainable Development,² där lärosätet förband sig att integrera hållbar utveckling i alla sina processer inklusive kärnområden som utbildning och forskning. År 2000 bildade GU tillsammans med Chalmers den gemensamma organisationen Göteborgs miljövetenskapliga centrum (GMV) vars syfte är att stödja forskning, utbildning och samverkan inom hållbar utveckling. GMV har varit en drivande kraft i GU:s arbete med att utveckla och integrera lärande för hållbar utveckling i utbildning. Sedan 2004 har GU ett miljöledningssystem som är certifierat i enlighet med ISO14001 och registrerat enligt EMAS.³

Tillägget i högskolelagen om hållbar utveckling i högskolornas verksamhet trädde i kraft 2006. Vid GU gavs samtliga fakulteter i uppdrag att utarbeta planer för hur integrering av hållbar utveckling skulle kunna genomföras inom grundutbildningen. Under 2007 fick fakulteterna i uppdrag att genomföra sina planer för integreringen. Till en början såg arbetet med hållbar utveckling vid fakulteterna olika ut. Det fanns enstaka kurser och program som behandlade frågor om hållbar utveckling och enskilda forskare och lärare som var engagerade i frågan, men som i de flesta fall saknade resurser att arbeta med frågan i någon större utsträckning. Som ett stöd och ett sätt att följa upp och mäta graden av integrering skapades ett system för miljö- och hållbarhetsmärkning av kurser och program år 2006.

Den universitetsgemensamma Utbildningsnämnden bildades 2012 och fick då uppdraget att driva frågan om att integrera hållbar utveckling i utbildningen. Universitetsledningen lade frågan på en övergripande organisatorisk nivå och visade därmed att det är en prioriterad fråga. Som ytterligare stöd för lärare i arbetet att integrera hållbar utveckling i utbildningen satsade universitetet år 2014 på en digital verktygslåda för integrering av hållbar utveckling. Hållbarhetsmärkning och verktygslådor beskrivs under Styrning och organisation, del B. Vid alla fakulteter arbetar man idag mer eller mindre systematiskt med att integrera hållbar utveckling i utbildningen tack vare satsningar där man på både fakultets- och institutionsnivå samt för enskilda utbildningar utsett ansvariga personer eller grupperingar och avsatt resurser och mandat för att driva frågan. Det finns också ett stort antal studentinitiativ där frågor om hållbar utveckling drivs.

¹ För översiktlig beskrivning av universitetets organisation se <http://www.gu.se/omuniversitetet/organisation>

² http://medarbetarportalen.gu.se/digitalAssets/1615/1615239_copernicus-university-charter-for-sustainable-development.pdf

³ <http://medarbetarportalen.gu.se/miljohandbok/Vad+%C3%A4r+ett+milj%C3%B6ledningssystem%3F/>

Lärdomar och utmaningar

Ledningen samt lärare och forskare vid GU har länge uppmärksammat och drivit frågor om hållbar utveckling i utbildning, vilket bidragit till utveckling inom hela universitetet. Erfarenheten från GU visar att arbetet med att förändra och bredda utbildningen tar fart där ledningen vid universitetets olika organisatoriska nivåer driver på, avsätter resurser och följer upp. Arbetet med att integrera hållbar utveckling i utbildning har dock kantats av flera utmaningar.

Vid GU har man genom åren valt olika sätt att använda och definiera hållbarhetsbegreppet beroende på syfte och ämnesområde. De fastställda kriterierna för hållbarhetsmärkning av kurser och program är ett sätt att tydliggöra hur universitetet arbetar med begreppet idag. En utmaning är att hålla en fortsatt process vid liv om hur begreppet hållbar utveckling bäst omsätts i utbildning. En central fråga gäller utbildning *om* respektive *för* hållbar utveckling. En stor del av arbetet med integrering av hållbar utveckling i utbildning handlar om att integrera kurs- och programinnehåll *om* hållbar utveckling. I andra fall har insatser huvudsakligen fokuserat på att mer direkt bidra till hållbar utveckling genom utbildning. Frågor om och för utgör inte någon enkel dikotomi, men behöver vara en levande diskussion inom akademien. En annan utmaning är brist på tid, resurser och mandat. Genom styrningen från utbildningsnämnden har fakulteterna uppmanats till flera konkreta steg i arbetet såsom att utse ansvariga personer och delta i fakultetsöverskridande möten för att stärka mandatet att driva utveckling inom området. Ytterligare en utmaning för lärare är att gå utanför det egna ämnesområdet och att föra in kompletterande perspektiv i utbildningen. Vidare har en utmaning varit att skapa plattformar som säkerställer kontinuitet i studenternas engagemang samt att utveckla former för utbildningsintegrering av de studentdrivna frågorna om hållbar utveckling.

En av framgångsfaktorerna i arbetet med att integrera hållbar utveckling i utbildningen är de stödverktyg som universitetet satsat på centralt, verktygslådeprojektet som har drivits i sin fakultetsöverskridande form under 2014-2016, och systemet för hållbarhetsmärkning av kurser och program. Dessa stödverktyg, och processer och diskussioner som har initierats kring dem, har som helhet sannolikt bidragit till arbetet med integrering av hållbar utveckling i universitetets utbildningar på flera sätt. Kraven på aktiviteter inom hållbar utveckling har också kommit från andra håll exempelvis genom miljöledningssystemet, men också utifrån i form av samhälleliga och globala förväntningar.

En faktor av betydelse är att studenterna när de påbörjar sina universitetsstudier har bredare kunskaper relaterat till hållbar utveckling än studenter hade tidigare, vilket bland annat beror på att hållbarhetsfrågor ökat i betydelse för studier på grund- och gymnasienivå och i det omgivande samhället i stort. Detta medför i sin tur att för att hållbarhetsperspektiv ska upplevas relevant vid högskolestudier behöver nivån och komplexiteten höjas så att studenterna upplever en tydlig progression i lärandet.

Styrning och organisation

A. Lärosätesövergripande mål för hållbar utveckling

UKÄ bedömningsgrund: Det finns lärosätesövergripande mål fastställda för hållbar utveckling inom utbildning. Dessa mål omfattar samtliga utbildningsnivåer (grundnivå och i förekommande fall avancerad nivå och forskarnivå) och är förankrade inom lärosätet.

Sedan 1999 har Göteborgs universitet (GU) formulerat miljömål för utbildningen som en del i miljöledningssystemet. I samband med förändringen i högskolelagen 2006 breddades de tidigare miljömålen för utbildning i miljöledningssystemet till att även omfatta Brundtlandsdefinitionens tre dimensioner av hållbar utveckling. År 2012 beslutade Universitetsstyrelsen att anta strategidokumentet

Vision 2020,⁴ som sedan 2013 varit universitetets övergripande styrdokument för all verksamhet. I visionen finns övergripande skrivningar som relaterar till hållbar utveckling i ett bredare perspektiv än miljöledningssystemets ansats. I Universitetsledningens Handlingsplan 2017-2019 anges att *hållbarhetsperspektiv [...] [ska] integreras i utbildningsutbudet.*⁵ I verksamhetsplanen för 2017 fastställs att kriterierna och systemet för hållbarhetsmärkning av utbildning, satsningen på fakultetsanpassade verktyglådor som stöd för lärares arbete med hållbarhetsintegrering i utbildningen samt fakulteternas fortsatta arbete ska följas upp.

Utbildningsnämnden har sedan 2012 i uppdrag att verka för strategisk utveckling, samordning och överblick av universitetets utbildningsutbud. Inom området hållbar utveckling har utbildningsnämnden till uppgift att säkerställa att hållbar utveckling integreras i utbildningen. Utbildningsnämnden har beslutat om två universitetsgemensamma instrument för att utveckla och säkerställa hållbar utveckling i universitetets utbildningar: *hållbarhetsmärkning av kurser och program* samt *verktyglåda för integrering av hållbar utveckling i utbildning.*⁶ (Se Styrning och organisation, del B)

Genom miljöledningssystemet arbetar GU strategiskt, systematiskt och målinriktat för att förbättra miljöprestandan, minska negativ miljöpåverkan och stärka arbetet inom hållbar utveckling och därigenom uppnå ambitionerna i Vision 2020 och universitetets miljöpolicy.⁷ Rektor är ansvarig för universitetets miljöledningssystem. I universitetets miljöpolicy står att: *GU skall vara ett av de ledande universiteten i Europa för utbildning och forskning inom hållbar utveckling och miljö.* Vidare anges att: *Universitetet strävar efter att göra studenter och personal medvetna om miljö- och utvecklingsfrågor och genom forskning, utbildning och samverkan med omgivande samhälle stimulera till konkreta handlingar som främjar en hållbar utveckling.* I handlingsplanen för miljö och hållbar utveckling 2017-2019 är målet för utbildning att *öka och kvalitetssäkra integreringen av hållbar utveckling i utbildningen.*⁸ Målet följs upp med en indikator: *Andelen hållbarhetsmärkta kurser och utbildningsprogram av totalt antal kurser och utbildningsprogram per år.* Indikatorn kompletteras med en kvalitativ uppföljning i syfte att ge en heltäckande bild av måluppfyllelsen. För att uppnå målet anges i handlingsplanen att rektor gett följande uppdrag till olika funktioner inom universitetet:

Uppdras åt dekan, prefekt/motsvarande att:

- Synliggöra och stödja användningen av fakultetsanpassade verktyglådor för hållbar utveckling;
- Främja kompetensutveckling inom hållbar utveckling för lärarkollegiet och andra relevanta yrkeskategorier;
- Integrera hållbar utveckling i kurser och utbildningsprogram;
- Stärka arbetet med hållbarhetsmärkning av kurser och utbildningsprogram.

Uppdras åt vicerektor för utbildning, genom utbildningsnämnden, att:

- Verka för att hållbar utveckling integreras i kurser och utbildningsprogram.

Uppdras åt samordningsnämnden för lärarutbildning att:

- Integrera hållbar utveckling i lärarutbildningen.

Uppdras åt Göteborgs miljövetenskapliga centrum (GMV) att:

- Initiera och organisera tvärvetenskapliga doktorandkurser inom hållbar utveckling;
- Stödja utbildnings-, program- och kursansvariga för att öka och kvalitetssäkra integreringen av hållbar utveckling i utbildningarna;
- Samordna och utveckla verktyglådor för hållbar utveckling;
- Årligen utvärdera, och vid behov uppdatera, riktlinjer för hållbarhetsmärkning av kurser och utbildningsprogram;
- Årligen erbjuda universitetets lärare kompetensutveckling inom området hållbar utveckling;
- Samverka nationellt och internationellt i syfte att utveckla arbetet för att öka och förbättra integreringen av hållbar utveckling i utbildningen.

Uppdras åt universitetsdirektören, genom området för verksamhetsstöd, att:

- Synliggöra universitetets arbete med integrering av hållbar utveckling i utbildningen samt hållbarhetsmärkta kurser/utbildningsprogram;

⁴ <http://medarbetarportalen.gu.se/vision2020/>

⁵ http://medarbetarportalen.gu.se/digitalAssets/1585/1585254_universitetsledningens-hp-vp-2017-2019.pdf

⁶ <http://medarbetarportalen.gu.se/organisation/universitetets-organisation/universitetsgemensamma-organ/utbildningsnamnden/hallbar-utveckling/>

⁷ <http://medarbetarportalen.gu.se/miljohandbok/Policy/>

⁸ http://medarbetarportalen.gu.se/digitalAssets/1538/1538628_v2015_660_handlingsplan-f--r-milj--och-h--llbar-utveckling-2011-2016_fastst--lld.pdf

- Tillhandahålla systemstöd och information för att möjliggöra hållbarhetsmärkning av kurser/utbildningsprogram;
- I samverkan med GMV utveckla hållbarhetsmärknigen.

Uppdrags åt universitetsbiblioteket (UB) att:

- Vidareutveckla utbildning i informationsresurser inom hållbar utveckling för studenter;
- Tillhandahålla stöd till lärare och studenter inom hållbar utveckling via ämnesguider.

Dessa uppdrag skall verksamheten arbeta med kontinuerligt under den tidsperiod som handlingsplanen gäller. Varje institution/motsvarande konkretiserar genomförandet av uppdragen i sin verksamhetsplan, alternativt i en så kallad aktivitetslista.

Reflektioner

Genom åren har diskussioner förts kring hur bra och tydliga mål avseende hållbar utveckling i utbildning kan formuleras. GU har haft en progression i målformuleringen; från att *integrera* hållbar utveckling i utbildning till att *öka och kvalitetssäkra integreringen* av hållbar utveckling i utbildning. I Vision 2020 beskrivs långsiktiga mål för universitetets verksamhet och där betonas också betydelsen av att hållbar utveckling genomsyrar hela verksamheten. Universitetsledningen, fakulteter, institutioner, gemensamma förvaltningen samt Universitetsbiblioteket har i uppdrag att utifrån Vision 2020, utarbeta egna handlings- och verksamhetsplaner som följs upp systematiskt. GU har formulerat lärosätetsövergripande mål för hållbar utveckling i utbildning i Vision 2020, handlingsplanen för miljö och hållbar utveckling och i Universitetsledningens handlingsplan. En viktig fråga är huruvida målen får genomslag i utbildningarna. Målen inom miljöledningssystemet har en styrande och en uppföljande funktion och fungerar som stöd till institutioner och fakulteter. Skrivningarna i visionens värdegrund och grundprinciper kring hållbar utveckling har en vägledande funktion. På programnivå finns fakultets- och institutionsspecifika uppföljningssystem för utbildning. En utmaning är att de lärosätetsövergripande målen för hållbar utveckling får genomslag i utbildningarnas ordinarie uppföljningssystem, detta eftersom målstyrning är komplicerat på ett stort universitet som dessutom är brett och decentraliserat.

B. Utveckling och uppföljning

UKÄ bedömningsgrund: Lärosätet följer upp och utvecklar arbetet för hållbar utveckling inom utbildning på ett systematiskt sätt.

Det finns väl etablerade rutiner för uppföljningen inom miljöledningssystemet vid GU som säkerställer att integrering av hållbar utveckling i utbildningen följs upp systematiskt. Handlingsplanens mål, uppdrag och indikatorer följs upp årligen. Verksamheterna följer systematiskt upp egna uppdrag och aktiviteter, samt bistår med uppgifter till universitetets hållbarhetsredovisning. Processen för planering och uppföljning av institutionernas aktivitetslistor inom miljö och hållbar utveckling följer processen för fakulteternas/institutionernas verksamhetsplaner.⁹ Resultaten presenteras i universitetets årsredovisning. Sedan 2013 har hållbarhetsredovisningen integrerats i arbetsprocess och uppföljning för GU:s årsredovisning.¹⁰ Två gånger per år, i mars och i oktober, hålls universitetsledningens genomgång av miljöledningsarbetets utveckling och framtida planerade satsningar.¹¹ Vid genomgången går universitetsledningen igenom resultat från det gångna året.

Årligen genomförs interna och externa miljörevisioner av samtliga fakulteter och stödverksamheter. Integrering av hållbar utveckling i utbildningen är ett prioriterat område som i princip alltid berörs vid miljörevisioner. Miljörevisionerna har en systematik med höga krav på uppföljning vilket innebär att brister som identifieras (avvikelser) måste åtgärdas och följas upp inom en given tidsram.¹² Vid miljörevisionerna ges möjlighet att kvalitativt diskutera institutionernas syn på arbetet med hållbar utveckling i utbildningen.

⁹ Se tabell på sid 8 i Göteborgs universitets handlingsplan för miljö och hållbar utveckling 2017-2019

¹⁰ <http://medarbetarportalen.gu.se/ekonomi/foljaupp/underaret/arsredovisningar/>

¹¹ Universitetsledningen består av rektor, prorektor och universitetsdirektör,

<http://www.gu.se/omuniversitetet/organisation/universitetsledningen>

¹² Se rapporter från externa miljörevisioner: <http://medarbetarportalen.gu.se/miljohandbok/Uppfoljning/Revision/>

Utbildningsnämnden gör en gång per år en analys av hela universitetets utbildningsutbud. En del i denna analys fokuserar på arbetet med hållbar utveckling i utbildning vid universitetets samtliga fakulteter¹³. Utbildningsnämnden har beslutat om två prioriterade instrument i lärosätets utvecklings- och uppföljningsarbete; system för hållbarhetsmärkning av utbildning samt fakultetsanpassade verktygsåldor som stöd för lärares arbete med hållbarhetsintegrering i utbildningen.

Hållbarhetsmärkning av kurser och program

Hållbarhetsmärkningen har sedan den infördes varit ett sätt att konkret svara upp mot 2006 års tillägg till högskolelagen.¹⁴ Ett syfte med märkningen är att följa upp målet för utbildning i den universitetsgemensamma handlingsplanen för miljö och hållbar utveckling om att öka och kvalitetssäkra integreringen av hållbar utveckling i utbildningen. Ett annat syfte med märkningen är att särskilt synliggöra vilka kurser och program på de olika fakulteterna och institutionerna som behandlar frågeställningar kring hållbar utveckling. Kriterier för hållbarhetsmärkning fastställdes av universitetets utbildningsnämnd under våren 2014. Bakgrund till hållbarhetsmärkningen, val av hållbarhetsbegrepp och utgångspunkter för kriterierna samt hur kriterierna skall användas finns beskrivet i dokumentet *Hållbarhetsmärkning av kurser och program*.¹⁵ Hållbarhetsmärkningen utgår ifrån en lista med tio kriterier som ska användas då kursansvarig/programansvarig arbetar med integrering av hållbar utveckling i kurser och program. Dessa kriterier utgör en operativ definition för begreppet hållbar utveckling i utbildning. Det finns också möjlighet att på fakultetsnivå eller programnivå utveckla mer detaljerade kriterier med begrepp och terminologi som är anpassade för specifika vetenskapsområden. Dessa ska dock innehållsmässigt utgå ifrån fastställda kriterier. Till skillnad från tidigare modell för märkning krävs nu att det framgår av kursplanens/ utbildningsplanens lärandemål hur kriterierna uppfylls. Målet är en tydlig, trovärdig och transparent hållbarhetsmärkning med god förankring i kursplan och lärandemål, eller i fallet program, i programmets utbildningsplan. Hållbarhetsmärkning av kurser och program görs vid kurs- och programansvarig organisatorisk enhet i universitetets administrativa system för kurs- och utbildningsplaner.

I korthet kan man säga att det krävs ett holistiskt perspektiv där social, ekonomisk och ekologisk hållbarhet integreras för att hållbarhetsmärka en kurs eller ett program. Det innebär att rena miljökurser/-program inte ska hållbarhetsmärkas med mindre än att komplexiteten i ekonomi, samhälle/människa, natur/miljö i ett globalt perspektiv hanteras. Inte heller ska kurser/program hållbarhetsmärkas om sociala frågor diskuteras utan att relatera till naturresurser. Systemet bottnar i en syn på hållbar utveckling som en mycket komplex global samhällsutmaning som kräver nytänkande inom både forskning och utbildning. Detta synsätt ställer höga krav på kurser och program för att de ska vara eller kunna bli hållbarhetsmärkta, där samtliga utbildningar som uppfyller kriterierna kan märkas. Det är dock inte ett självändamål att alla kurser och program ska svara mot kriterierna för hållbarhetsmärkning. Vid utgången av 2016 hade GU utifrån hållbarhetsmärkningens kriterier 217 märkta kurser (av totalt 4 030 kurser) och 29 märkta program (av totalt 201 program). Jämförelser av resultat över tid finns, där hänsyn tas till att kriterierna och mätmetoderna har förändrats. GMV har i uppdrag från utbildningsnämnden att årligen utvärdera hur nuvarande system för hållbarhetsmärkning av kurser och program fungerar. En första rapport lämnades för år 2015.¹⁶

Integrering av hållbar utveckling vid GU har under åren diskuterats, analyserats och utvärderats i olika former.¹⁷ Boman & Andersson (2011) redogör i en rapport för bl a kursmärkningens utveckling samt den kurs i hållbar utveckling för lärare som genomförts sedan 2009. Deltagarna har diskuterat vad hållbar utveckling innebär för dem, hur de ser på begreppet och dess innebörd. I rapporten analyseras vilka

¹³ <http://medarbetarportalen.gu.se/organisation/universitetets-organisation/universitetsgemensamma-organ/utbildningsnamnden/analys-av-utbildningsutbud/>

¹⁴ <http://medarbetarportalen.gu.se/miljohandbok/Instruktioner+f%C3%B6r+medarbetare/hallbarhetsmarkning/>

¹⁵ http://medarbetarportalen.gu.se/digitalAssets/1575/1575950_slutv.sv-h--llbarhetsm--rkning-av-kurser-och-program-160519.pdf

¹⁶ http://medarbetarportalen.gu.se/digitalAssets/1585/1585288_rapport-h--llbarhetsm--rkning-slutversion-160314--2-.pdf

¹⁷ se till exempel Forsman, 2009 "De holistiska, uppenbara endimensionella och osynliga" på

<http://medarbetarportalen.gu.se/miljohandbok/Uppfoljning/Tematisk+utvärdering+av+hållbar+utveckling+i+utbildningen/>

möjligheter det finns att integrera hållbar utveckling i några utvalda kurser och program samt utveckling av lärandemål för hållbar utveckling. Boman & Andersson (2011) konstaterar att lärare ofta har lite tid för kursutveckling. Det finns också ett personligt hinder innan lärarna ser värdet av att lägga ner tid på att lära sig hur hållbar utveckling integreras i kurser.¹⁸ Boman och Andersson efterlyste en mer systematisk ansats för att säkerställa integrering av hållbar utveckling i utbildningen. Sedan 2011 har GU utvecklat ett systematiskt arbete för uppföljning och utveckling av hållbar utveckling i utbildning.

Verktygslåda för integrering av hållbar utveckling i utbildningen

Verksamhetsuppdraget att integrera hållbar utveckling i utbildningen gavs till fakulteterna 2006. Detta väckte diskussioner om behov av kompetensutveckling, erfarenhetsutbyten och definition av hållbar utveckling samt vikten av att problematisera begreppets innebörd inom det egna ämnesområdet. Samtliga fakulteter utvecklade planer för att integrera hållbar utveckling i utbildning, planer som varierade både avseende form och innehåll.

Vid t ex Sahlgrenska akademien utsågs en arbetsgrupp med representanter från samtliga program, som under fyra år samverkade för att integrera hållbar utveckling i respektive program. Hållbar utveckling blev sedan ett fokusområde för utbildningsprogram för 2013–2015. Fakultetens ledning beslutade att fakulteten med stöd av GMV skulle utveckla en så kallad verktygslåda för hållbar utveckling, som stöd och inspiration till program- och kursansvariga lärare. Innehållet består av förslag till lärandemål och lärandeaktiviteter samt resurser i form av litteratur, filmer, länkar och tips om forskare/lärare/kontaktpersoner vid universitetet inom olika teman som är relevanta för fakultetens utbildningar. Universitetets utbildningsnämnd uppdrog därefter åt GMV att utveckla liknande verktygslådor för samtliga fakulteter i samråd med respektive fakultet. En styrgrupp bildades under ledning av vicerector för utbildning och en projektgrupp skapades med uppdrag att ta fram en universitetsgemensam verktygslåda.¹⁹ Varje fakultet uppmanades att utse en representant med god kännedom om fakultetens utbildningsutbud och som var ledamot i något av fakultetens ledningsorgan. Representantens uppdrag var att samordna utvecklingen på respektive fakultet.

Med start 2014 drevs ett projekt för fakultetsanpassad, webbaserad verktygslåda till stöd för lärare i arbetet med integrering av hållbar utveckling i utbildningen inom samtliga fakultetsområden. Projektet innebar såväl krav på fakulteterna som resurser och möjligheter. Flera workshopar har genomförts med deltagare från flera olika fakulteter som dels fick en introduktion till begreppet hållbar utveckling och till verktygslådan och dels fick möjlighet att under handledning använda verktygslådan i arbetet med en egen kursplan. Det universitetsövergripande projektet avslutades inför 2017 och fakulteterna tog själva över ansvaret för sina respektive verktygslådor, bland annat genom att arrangera egna workshopar för sina lärare. Samtliga fakulteter har idag mer eller mindre utvecklade webbaserade verktygslådor.²⁰ GMV har följt upp verktygslådeprojektet och rapporterat till utbildningsnämnden. Som en effekt av arbetet med verktygslådorna har bl.a. bredare diskussioner kring integrering av hållbar utveckling i utbildningen initierats bland lärare på fakulteter och institutioner.

Hållbar utveckling i lärarutbildning

Till skillnad från alla andra utbildningar som ges vid GU utgör lärarprogrammen utbildningar som har högskoleförordningsreglering via examensmålen avseende hållbar utveckling.²¹ I lärarprogrammen medverkar cirka 30 institutioner. Lärarutbildning samordnas via samordningsnämnden för lärarutbildning (SOL), ca 1000 studenter per år examineras från lärarprogrammen. Skrivningen i högskoleförordningen anger ett komplext sammansatt examensmål under rubriken värderingsförmåga och förhållningssätt:

¹⁸ Boman, J., Andersson, U.P., Eco-labelling of courses and programs at University of Gothenburg, *Journal of Cleaner Production* (2011)

¹⁹ http://medarbetarportalen.gu.se/digitalAssets/1574/1574326_esd-gmv-projekt Direktiv-140327.pdf

²⁰ <http://libguides.ub.gu.se/ESD>

²¹ Gäller ej påbyggnadsutbildningarna Speciallärarexamen och Specialpedagogexamen.

visa förmåga att i det pedagogiska arbetet göra bedömningar utifrån relevanta vetenskapliga, samhälleliga och etiska aspekter med särskilt beaktande av de mänskliga rättigheterna, i synnerhet barnets rättigheter enligt barnkonventionen, samt en hållbar utveckling.

Det systematiska kvalitetsarbetet för all lärarutbildning vid GU bygger på årlig programuppföljning där styrkor och svagheter identifieras och programutveckling baseras på identifierade utvecklingsbehov. I den årliga uppföljningen beskrivs hur väl innehållet i programmens samtliga kurser svarar mot programmets ca 25 examensmål. Studenter som genomgått programmen tillfrågas också i programutvärderingar om hur väl de anser att programmet gett stöd för att kunna uppnå vart och ett av examensmålen. Den årliga uppföljningen av lärarutbildningen visar att det finns innehåll som svarar särskilt mot aspekten hållbar utveckling i examensmålet. Det framträder både variationer mellan de olika lärarprogrammen och variationer mellan olika studenters bedömningar. Detta beror också till stor del på att det är sex olika innehållsområden i examensmålet som ska uppnås och i studenternas utvärdering framträder inte alltid hållbar utveckling specifikt.

Reflektioner

Genom uppföljningen inom miljöledningssystemet har universitetet en god överblick över arbetet med hållbar utveckling i utbildningen inom hela verksamheten. Arbetet följs upp kvantitativt genom hållbarhetsmärknings, vilket dock enbart täcker in vissa delar. Det finns ett antal utbildningar där hållbar utveckling har eller mycket väl kan ha integrerats men där man av olika skäl ännu inte tagit ställning till hållbarhetsmärknings. För att hållbarhetsmärknings ska kunna fungera som ett heltäckande uppföljningsverktyg krävs att samtliga kurser och program tar ställning till huruvida kriterierna uppfylls eller inte. Detta är en utmaning som GU står inför vad gäller kvalitetssäkring och integrering av hållbar utveckling i utbildning. Hållbarhetsmärknings ställer höga krav på integrativa perspektiv. Märknings har gått från att inbegripa kurser som behandlar ekologisk, ekonomisk *eller* social hållbarhet, till att ställa krav på att dessa aspekter integreras och ställs i relation till varandra för att en kurs/program ska kunna hållbarhetsmärkas. I det avseendet väcker hållbarhetsmärknings reaktion och bidrar till en konstruktiv dialog om vad hållbarhetsmärknings tjänar till och vad den har för betydelse för arbetet med att integrera hållbar utveckling i utbildningen. En effekt av en integrativ tolkning av hållbar utveckling blir att viss utbildning trots exempelvis ett tydligt socialt hållbarhetsperspektiv, inte kan hållbarhetsmärkas.

Verktygslådan och hållbarhetsmärknings av kurser och program är de stödresurser som ledningen valt att arbeta med för att underlätta integrering av hållbar utveckling i utbildning. GU följer upp huruvida dessa verktyg fungerar tillfredställande för att nå målen i universitetsledningens handlings- och verksamhetsplan. Hållbarhetsmärknings enligt de nya kriterierna följdes upp och redovisades i en rapport till utbildningsnämnden (se not 16). Uppföljningen visade bland annat att ett viktigt utvecklingsområde är att säkerställa att hållbarhetsmärkta kurser har lärandemål som tydligt klargör att innehållet motsvarar kriterierna. Rapporten visade också att det finns kunskapsbrister hos lärare om hållbarhetsmärknings och om kriterierna. Det förekommer att hållbarhetsmärkta kurser inte svarar mot kriterierna och det finns fakulteter och institutioner som inte arbetat med hållbarhetsmärknings av sina kurser och program alls.

För de utbildningar där det finns en systematisk uppföljning av hållbar utveckling framkommer bl a från studenthåll i flera fall att det finns brister i progression inom området och brister i hur innehållet integreras mot utbildningens övriga innehåll.

Komplexiteten och den förordningsmässiga detaljstyrningen av lärarutbildningen har fördelar i och med att det är tydligt vilka examensmål som utbildningen ska svara mot. Det har också nackdelar eftersom detaljstyrningen innebär att utbildningen ska svara mot en stor mängd specifika examensmål, varav hållbar utveckling endast utgör en del av ett komplext, sammansatt examensmål.

Miljö, resurser och område

A. Säkerställa pedagogisk och forskningsbaserad kompetens

UKÄ bedömningsgrund: Lärosätet arbetar aktivt med att säkerställa den pedagogiska och forskningsbaserade kompetensen hos berörd personal i frågor som rör hållbar utveckling i utbildningen

Lärarnas ämnesmässiga, högskolepedagogiska och ämnesdidaktiska kompetens utgör en grund för kvaliteten i all utbildning enligt universitetets policy för kvalitet i utbildning.²² Nedan följer ett antal exempel på hur universitetets olika nivåer arbetar med att säkerställa lärarkompetens avseende hållbar utveckling.

I GMV:s uppdrag att stödja arbetet med att integrera hållbar utveckling i utbildning ingår att genomföra kompetenshöjande insatser för lärare och utbildningsansvariga vid institutioner och fakulteter. Sedan många år anordnar GMV kontinuerligt tillfällen för kompetensutveckling inom lärande för hållbar utveckling för lärare och kursansvariga vid Chalmers och GU. Centrala resurser har funnits under 2016 för att vid ca 25 tillfällen under året organisera och delta i informations- och diskussionsmöten om integrering av hållbar utveckling i utbildningen, verktygslådan och hållbarhetsmärkningsen av kurser och program.

I de högskolepedagogiska utbildningar som ges för universitetslärare vid enheten för pedagogisk utveckling och interaktivt lärande (PIL) utgör frågor om hållbar utveckling i utbildning inte något explicit kursinnehåll. Frågor om undervisning om hållbar utveckling utgör dock en återkommande aspekt i diskussioner som förs inom ramen för de högskolepedagogiska kurserna.

Vid **Handelshögskolan** arrangeras sedan 2013 kompetensutveckling inom hållbar utveckling för fakultetens personal, t ex kunskapsluncher.²³ Vid luncherna presenterar inbjudna forskare resultat kopplat till sin senaste forskning. Under 2016 behandlades bl a internationellt klimatarbete, migration och demografiska dilemman samt segregation och social hållbarhet.

Vid **Humanistiska fakultetens** pedagogiska forum våren 2016 gjordes en genomgång av begreppet hållbar utveckling samt genomgång av kriterier för hållbarhetsmärkning och verktygslådan. Lärare har haft möjlighet att delta i utbildning/workshopar om verktygslådan. Kontaktpersonen för verktygslådan har presenterat projektet för viceprefekterna för grundutbildning, som sedan redogjort för och diskuterat denna på respektive institution. Ämneskollegiet i idé- och lärdomshistoria gjorde under 2016 en studieresa till Rachel Carson Centre och utställningen Antropocene i München.

Vid **Naturvetenskapliga fakulteten** har flera institutionsöverskridande workshops arrangerats för att arbeta med implementering av hållbar utveckling i utbildningen. Syftet är att utifrån konkreta exempel i kurs- och utbildningsplaner förtydliga integrationen av hållbar utveckling i lärandemålen. Hållbarhetsfrågor diskuteras återkommande i fakultetens utbildningsberedning. Institutionen för fysik har två personer anställda som inom en del av sin tjänst direkt arbetar med pedagogisk utveckling och hållbarhetsrelaterade frågor.

Sahlgrenska akademien har ett aktivt nätverk av lärare från respektive institution: Nätverket för integrering av hållbar utveckling inom utbildning. Nätverket arrangerar regelbundet workshopar, seminarier och läsecirklar med syfte att säkerställa lärarkompetens inom hållbar utveckling och sprida goda exempel via respektive utbildningskommitté. Sedan 2017 finns en sammankallande (20 procent/tjänst) för nätverket (2017-2019) med uppdrag att aktivt arbeta för ökade inslag om hållbar utveckling. Under 2017 kommer sju lunchseminarier för personal och studenter arrangeras. Flera institutioner har även bjudit in föreläsare med kompetens inom hållbar utveckling till

²² http://medarbetarportalen.gu.se/digitalAssets/1579/1579937_policy-f--r-kvalitetss--kring-och-kvalitetsutveckling-av-utbildning.pdf

²³ http://handels.gu.se/om_handelshogskolan/evenemang/kunskapslunch

utbildningsprogrammets lärardagar i syfte att öka intresset och stärka målpuppfyllelsen genom olika läraaktiviteter.

Vid **Samhällsvetenskapliga fakulteten** har forskare vid institutionen för sociologi och arbetsvetenskap under seminarier och öppna föreläsningar presenterat forskning om globalt miljöarbete för fakultetens personal. Vid institutionen för globala studier har forskargruppen Global Sustainability, arrangerat forskarseminarier som varit öppna för institutionens alla forskare och lärare. Institutionen har också arrangerat flera så kallade Environmental Social Science Dialogues för forskare och lärare vid den Samhällsvetenskapliga fakulteten i syfte att höja kompetensen om hållbar utveckling.

Vid **Utbildningsvetenskapliga fakulteten** har institutionen för didaktik och pedagogisk profession (IDPP) ett kollegium för forskning om undervisning och lärande för hållbar utveckling, Research on Education for Sustainable Development - RESD. Kollegiets syfte är att sprida, utveckla och fördjupa forskningsbaserad kunskap om undervisning och lärande för en hållbar framtid.²⁴ Man vill också stimulera till tvärvetenskapliga och fakultetsöverskridande forsknings- och utvecklingsprojekt om undervisning och lärande för hållbar utveckling genom hela utbildningssystemet samt i informella lärandemiljöer. Kollegiet har sedan 2015 arrangerat seminarier för universitetets lärare kring dessa innehållsområden.

Reflektioner

Utöver den universitetsgemensamma kompetensutveckling inom hållbar utveckling som sker i GMV:s regi, finns det vid de flesta fakulteter exempel på kompetensutvecklingsinsatser för lärare inom hållbar utveckling. Både fakultetsgemensamma och institutionsspecifika kompetensutvecklingsinsatser förekommer. Fördelen med dessa arrangemang är att de initieras och drivs av engagerade lärare och forskare vid den egna miljön, vilket innebär att integrering och tillämpning av hållbar utveckling i fakultetens utbildningar underlättas. Kompetensutveckling som enbart bygger på individuellt engagemang kan vara sårbart. En utmaning är att tillvarata individuellt engagemang för att utveckla ett kontinuerligt och systematiskt arbete med kompetensutveckling. En annan utmaning för ett lärosäte är att ytterligare främja tvärdisciplinära möten och diskussioner kring hållbar utveckling, vilket vid GU bland annat sker via Utbildningsnämndens olika insatser.

B. Samverkan med studenter

UKÄ bedömningsgrund: Lärosätet samverkar med studenter i arbetet med hållbar utveckling

Studenterna är en av universitetets viktigaste målgrupper, därför fastställs i GU:s handlingsplan för miljö och hållbar utveckling 2017 – 2019 att *”universitetet skall öka studentmedverkan inom hållbar utveckling vid universitetet och i samhället”*. Motsvarande mål har funnits sedan 2011. Studenter finns representerade i universitetets beslutande och beredande organ. Studenterna deltar i arbete med utbildningsnära frågor i programråd, programkommittéer, ämnesråd och motsvarande organ. Hållbar utveckling diskuteras i olika utsträckning i råden, beroende på utbildningens fokus samt institutionernas och studenternas intresse. I all kurs- och programuppföljning har studenternas erfarenheter av, och synpunkter på utbildningen en central roll. Studenternas åsikter ligger därmed till grund för allt kurs- och programutvecklingsarbete.

Sedan 2005 har GMV tillsammans med studenter på uppdrag av universitetet arrangerat en årlig hållbarhetsdag för studenter vid GU och Chalmers i syfte att öka kunskapen om hållbar utveckling.²⁵ Hållbarhetsdagen är en temadag där samtliga studenter bjuds in till föreläsningar, workshoppar och utställningar om hållbar utveckling.

²⁴http://idpp.gu.se/forskning/kollegier/Kollegium_for_forskning_om_undervisning_och_larande_for_hallbar_utveckling

²⁵<http://www.hallbarhet.se>

Studentkoordinatorer och studentgrupper

Universitetet har skapat en studentledd samlingsplats för hållbar utveckling, Gothenburg Students for Sustainability Office (GSSO) byggd på den internationella modellen för Green Office.²⁶ Under 2016 tillsattes två studenttjänster (omfattande 2x20 % av heltid) för att fungera som en länk mellan studenterna och universitetet. GSSO arbetar med utbildningsfrågor, upphandling, nätverkande, evenemang och kompetensutveckling. Därutöver sammanträder de månatligen med ett nätverk av hållbarhetsintresserade studentgrupper, Gothenburg Students for Sustainability Alliance (GSSA).²⁷ GSSA består av studentgrupper fördelade över universitetets institutioner, och de arbetar med hållbarhetsfrågor ur olika perspektiv och håller föreläsningar, evenemang samt medverkar i den årliga hållbarhetsdagen.

Många av studentföreningarna i GSSA-nätverket får stöttning och hjälp av sina respektive fakulteter och institutioner och kan på så sätt utveckla sitt arbete. Flera institutioner håller därutöver öppna seminarier och föreläsningar för både personal och studenter, där studenterna kan utöka sin kunskap om hållbar utveckling utöver det som ingår i deras ordinarie utbildning.

- Vid **Handelshögskolan** utgör Students for Sustainability (HASS) ett exempel på en aktiv kårförening som medverkar på möten i Handelshögskolans Råd för Hållbar Utveckling (HRHU) och som genom denna samverkan ger inspel till frågor som rör integrering av hållbar utveckling i utbildningen. I grundutbildningsberedningen medverkar kårens utbildningsansvarige i diskussionen kring utbildningen i stort vid fakulteten, inklusive frågor som rör hållbar utveckling.
- Vid **Sahlgrenska akademien** är Sahlgrenska Academy Students for Sustainability (SASS) sedan 2005 inbjudna att delta i *Nätverket för hållbar utveckling i undervisningen* och Sahlgrenska akademins miljøråd. Studentrepresentanter har deltagit i arbetet med att organisera en seminarieserie för 2017 och studenter kan tillsammans med lärare delta i dessa lunchseminarier. Vid ett par institutioner deltar även studenter i institutionsintern litteraturcirkel respektive frukostseminarier med fokus på hållbar utveckling.
- Vid **Förvaltningshögskolan** finns en grupp som arbetar med miljö och hållbar utveckling där studentrepresentanter från grundutbildning och forskarutbildning är representerade. Gruppen bidrar till att driva institutionens arbete med integrering av hållbar utveckling i utbildning.
- **Institutionen för globala studier** stödjer/samverkar med studentgruppen Global Students for Sustainability (GloSS) samt har ett pågående lokalt odlingsprojekt där studenter, lärare och anställda arbetar tillsammans.
- **Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion** stödjer studenterna som har skapat en grupp som heter Humanistic Students for Sustainability (HUSS). Flera av institutionens forskare har föreläst på de föreläsningsserier som gruppen arrangerat.

Reflektioner

Studenter vid GU är involverade i allt ordinarie kurs- och programutvecklingsarbete både genom sin representation i beslutande och beredande organ, men också genom att studenter alltid erbjuds att lämna synpunkter till det kurs- och programuppföljningsarbete som ligger till grund för utveckling av utbildningen. De senaste åren har ett stort antal studentgrupper som engagerar sig för hållbar utveckling bildats, vilket innebär att det finns ett stort engagemang bland studenterna för frågor som rör hållbar utveckling. Merparten av de aktiviteter som dessa föreningar genomför handlar dock inte primärt om utbildningen, även om det kan betraktas som komplement till utbildningen.

²⁶ <http://rootability.com/the-green-office-movement/model/>

²⁷ <http://goteborgssa.wixsite.com/navet>

C. Samverkan med arbetslivet

UKÄ bedömningsgrund: Lärosätet samverkar med arbetsliv i arbetet med hållbar utveckling.

GU samverkar på fakultets-, institutions-, program- och kursnivå med näringslivet, offentliga institutioner och aktörer från civilsamhället. Samverkan med arbetsliv görs oftast på en organisatorisk nivå som ligger nära specifika utbildningar och har en koppling till studenternas framtida yrkesroll/profession.

Nedan ges några exempel på initiativ och verksamheter som bygger på en omfattande samverkan med olika delar av universitetet och arbetslivet. I vissa fall är frågor om hållbar utveckling centrala, i andra fall kan hållbar utveckling utgöra en del.

- **Black dot** arbetar med att facilitera och stödja utvecklandet av nya sociala innovativa bolagsidéer, man samverkar med t ex Business Region Göteborg, Venture Cup samt innovationskontoren på GU och Chalmers.²⁸
- **CASE** - ett internationellt utvecklingsprojekt inom ramen för EU-programmet Erasmus Plus – Knowledge Alliances, som handlar om nya former för lärande och undervisning, samt ett stärkt samarbete mellan högre utbildning och företag för mer hållbar socioekonomisk utveckling.
- **GU-ventures** är en investerare och inkubator vid GU som utvecklar och investerar i nya idéer och/eller bolag. I det strategiska projektet Sociala innovationer fokuseras särskilt kommersialisering av olika typer av sociala innovationer som skapar värde för samhället.²⁹
- **Miljöbron** är en ideell organisation vars mål är att skapa kontakter mellan universitet och näringslivet genom att förmedla konkreta projekt som studenter gör på uppdrag av arbetsgivare. Hållbar utveckling ska vara den gemensamma nämnaren i alla projekt. Verksamheten är delfinansierad av GU.³⁰
- **Universeum** är Nordens största Science Center. Allt på Universeum ska vila på vetenskaplig grund och bygga på interaktivitet. Universeum är en arena för möten mellan skola, företag och forskningsmiljöer men vänder sig också till en bred allmänhet. GU är en av Universeums grundare.³¹

Inom många utbildningar finns en systematisk samverkan med näringsliv och offentliga verksamheter. Kurser med inslag av praktik finns i många utbildningar. Några kurser med relevans utifrån ett hållbarhetsperspektiv är t ex **Praktisk humanjuridik och välfärdsrätt** (en del av Rättspraktiken),³² **Miljövetenskap i praktiken**,³³ **Samhällsvetenskaplig miljöpraktik**,³⁴ **Corporate Sustainability**³⁵ samt **Fallstudiekurs i hållbar utveckling**.³⁶ Nedan ges ytterligare exempel på verksamheter vid universitetet som har tydliga hållbarhetsperspektiv i samverkan med arbetslivet:

Vid **Handelshögskolan** arrangeras årligen tre hållbarhetsdagar för alla program vid fakulteten. Den tredje och avslutande dagen "Solutions" fokuserar på *vägar mot lösningar* och tar sin utgångspunkt i de globala hållbarhetsmålen och problematiserar möjliga lösningar på utmaningar som samhället står inför. På dagen medverkar en mängd företag såväl som politiker och tjänstemän och aktörer från det civila samhället.³⁷ Handelshögskolan har sedan flera år tillbaka haft gästprofessorer från näringslivet med inriktning mot hållbar utveckling som deltar i utbildning på alla nivåer vid fakulteten. 2010- 2013 var Björn Stigson, tidigare VD för World Business Council for Sustainable Development, gästprofessor. Inga-Britt Ahlenius hade därefter samma professur och betonade då särskilt vikten av transparens och icke-korruption för

²⁸ <http://www.bdim pact.com/>

²⁹ <http://ventures.gu.se>

³⁰ <http://vastragotaland.miljobron.se/om-miljobron/>

³¹ www.universeum.se/

³² <http://law.handels.gu.se/rattspraktik/praktisk-humanjuridik-och-valfardsratt--30hp>

³³ http://utbildning.gu.se/kurser/kurs_information?courseId=ES1600&subjectType=hostKurs

³⁴ <https://gul.gu.se/public/courseId/78690/coursePath/38168/ecp/lang-sv/publicPage.do>

³⁵ http://utbildning.gu.se/kurser/kurs_information/?courseId=FEGKP9

³⁶ <http://gmv.gu.se/samverkan/samverkan-inom-utbildning/fallstudiekurs-i-hallbar-utveckling>

³⁷ http://handels.gu.se/digitalAssets/1611/1611388_sustainability-day-solutions-2017-program.pdf

möjligheten att utveckla ett hållbart samhälle.³⁸ Nuvarande gästprofessur innehas av Göran Carstedt som har lång erfarenhet från ledande befattningar inom internationella organisationer och som bidrar till att ge hållbarhetsperspektiv från näringslivet till studenterna.

Vid **företagsekonomiska institutionen** inom ramen för kursen *Environmental management* fick studenterna 2013 arbeta med ett verklighetsbaserat fall där de räknade på den ekonomiska lönsamheten och miljönyttan med att installera solceller på Handelshögskolans tak. Uppgiften utvecklades i samverkan mellan kursansvariga, hållbarhetssamordnaren på Handelshögskolan och fastighetsägaren Akademiska hus. Som ett resultat av projektet finns nu 200 m² solceller på taket.

Vid **Högskolan för scen och musik (HSM)** arbetar man utåtriktat och har ett nära samarbete med externa intressenter i sitt arbete med estetiska uttrycksformer som verktyg för social hållbar utveckling. I samarbete med folkhögskolan i Angered drivs musikkursen Music College och i samarbete med Angeredsteatern ges en kurs i skådespeleri. HSM arbetar sedan många år med El Sistema, musik som verktyg för social utveckling och man har gemensamt stöttat etablerandet av Dream Orchestra, en orkester med och av ensamkommande flyktingar.³⁹

Vid **Institutionen för Odontologi** samarbetar man med Folk tandvården för utbildning och utvärdering av hållbarhetsarbete på arbetsplatser. Studenterna genomför analyser utifrån ett hållbarhetsperspektiv av utvalda arbetsplatser. Det finns även lärarrepresentation i nätverket AFoU (Arbetsplatsnära forskning och utveckling för hållbart arbetsliv).

Vid **Institutionen för vårdvetenskap och hälsa** engageras miljöstrateger vid Sahlgrenska Universitetssjukhusets miljöavdelning och Västra götalandregionens miljöenhet som föreläsare i grundutbildningen för att föreläsa om verksamhetsperspektiv på hållbar utveckling. En temadag om miljöarbete inom industrin genomförs också tillsammans med bland andra Mölnlycke Health Care.

Universitetets insatser i flykting- och integrationsfrågor

Migrations- och flyktingfrågor är centrala frågor för globalt hållbar utveckling. GU arbetar aktivt med dessa frågor. Som statlig myndighet och lärosäte har GU ett ansvar att bidra med kunskap i rollen som utbildningsanordnare och som forskningsinstitution.⁴⁰ GU har anställt en projektledare med ansvar för samordning av arbetet med flyktingfrågan. Universitetet har också nyligen inrättat ett nytt centrum för global migration. Centret kommer att arbeta med att synliggöra den forskning som finns, stärka forskningen genom ökad intern och extern samverkan samt bidra med lösningar på samhällsproblem knutna till migration och integration. Nedan ges exempel på olika verksamheter som bedrivs i samverkan med en rad organisationer i det omgivande samhället:

- **Förberedande kurs i svenska för nyanlända.** Under 2016 togs ett rektorsbeslut att starta en utbildning i svenska med hög studietakt för nyanlända. Under början av 2017 erbjuds därför 30 platser där studenterna kan tillägna sig färdigheter i det svenska språket med särskilt fokus på de kunskaper som behövs för högskolestudier.
- **Kompletteringsutbildningar för nyanlända** ges av universitetet för att möjliggöra snabb tillgång till utbildning och jobb för akademiker med avslutad läkar-, tandläkar-, sjuksköterskeutbildning och personer med utländsk lärarexamen. Arbetet pågår för att starta kompletteringsutbildningar för socionomer, farmaceuter, lärare och biomedicinska analytiker.
- **Snabbspår för lärare och förskollärare** med utländsk examen ges vid på uppdrag av regeringen i samarbete med arbetsförmedlingen och skolor och förskolor i hela Västra Götaland. Undervisningen sker på svenska och arabiska. I november 2016 antogs de första 30 studenterna med utländsk lärarutbildning till kursen.⁴¹

³⁸ http://handels.gu.se/om_handelshogskolan/assar_gabrielsson-professuren

³⁹ <http://www.elsistema.se/sa-gor-vi/elsistemaacademy/fortbildning/>

⁴⁰ www.gu.se/omuniversitetet/refugees

⁴¹ <http://www.gu.se/omuniversitetet/aktuellt/nyheter/detalj/snabbspår-for-nyanlanda-larare-och-forskollarare.cid1413545>

- **Praktikplatser för nyanlända akademiker** I samverkan mellan universitetet, Arbetsförmedlingen, Folkuniversitetet och Migrationsverket har universitetet erbjudit ca 100 praktikplatser inom en rad olika områden.⁴²
- Studenter i juridik arbetar med Sveriges första **Rättspraktik där gratis juridisk rådgivning** ges till nyanlända.⁴³ Rättspraktiken drivs av Juridiska institutionen på GU. Rättspraktiken utgör en plattform för undervisning och forskning i nära samverkan med det omgivande samhället. Den juridiska rådgivningen sker ute på samverkande organisationer t ex RFSL, Röda korset och Medborgarkontoret i Göteborgs stad. Rättspraktiken är nominerad till GötaPriset 2017.

Reflektioner

Universitet bidrar med sin kompetens och kapacitet inom forskning och utbildning (eller genom studenter) på olika sätt för att svara mot aktuella samhällsfrågor där akademi och organisationer i det omgivande samhället samarbetar. Den omfattande samverkan med arbetslivet som finns idag vid lärosätet har inte i första hand hållbar utveckling som explicit mål, men hållbar utveckling är ofta ett tema som diskuteras och fokuseras. Ett sådant exempel är Handelshögskolans Partnerprogram⁴⁴ som sedan flera år bedriver en aktiv samverkan med näringslivet och där frågor som klimat, korruption och Corporate Social Responsibility är återkommande teman. Sahlgrenska Science Park är ett annat exempel på omfattande samverkan med arbetslivsaktörer inom Life-Science där många verksamheter och nya innovationer i praktiken har tydlig hållbarhetsrelevans.⁴⁵

GU är ett stort universitet med hundratals program och tusentals kurser vilket gör det svårt att få överblick över sådant som görs inom detta specifika område. Det finns inte någon systematisk uppföljning av universitetets samtliga insatser av detta slag. Universitetets engagemang för flyktingfrågor och nyanlända utgör ett exempel på en aktuell samhällsfråga där en nyinrättad projektledarfunktion fungerar som samordnare och kommunikationsnod för att synliggöra universitetets olika insatser inom området.

D. Interdisciplinär samverkan

UKÄ bedömningsgrund: Lärosätet främjar interdisciplinär samverkan i arbetet med hållbar utveckling i utbildningen

Universitetet har en mångfald av starka discipliner som tillsammans kan möta globala samhällsutmaningar och bidra till hållbar utveckling. Universitetet har gjort en omfattande satsning på interdisciplinär forskning genom att avsätta 300 miljoner kronor under de närmaste sex åren på forskning inom temat globala sociala utmaningar. Satsningen går under benämningen University of Gothenburg Centres for Global Societal Challenges (UGOT Challenges).⁴⁶ Sex forskningscentra har bildats för att utveckla starka tvärdisciplinära forskningsmiljöer som på sikt kan utgöra grund för utveckling av utbildning för hållbar utveckling.

Forskarutbildning

GU har genom åren initierat ett antal fakultetsöverskridande forskarskolor inom hållbar utveckling. Den första var *Klimat och Mobilitet*, som pågick under åren 2002-2009. Projekten hade klimatpåverkan som en gemensam nämnare och i de flesta fall en inriktning mot transportområdet. Under samma tidsperiod genomförde GU, tillsammans med Chalmers, delar av näringslivet och KK-stiftelsen, en forskarskola inom *Naturliga material med inriktning mot Miljö- och Kulturvård*. GU, Chalmers och Västra Götalandsregionen har under åren 2009-2017 finansierat en forskarskola med titeln *Miljö och Hälsa* där doktoranderna representerar 17 olika vetenskapliga discipliner. Centrum för havsforskning i Göteborg påbörjade under 2011 arbetet med att organisera en ny tvärvetenskaplig forskarskola i marin miljövetenskap, *Hav och*

⁴² <http://www.gu.se/omuniversitetet/refugees/praktikplatser-for-dig-med-flyktingbakgrund>

⁴³ <http://law.handels.gu.se/rattspraktik>

⁴⁴ http://handels.gu.se/organisation/gemensamma_funktioner/externa_relationer/partnerprogrammet

⁴⁵ <https://www.sahlgrenskasciencepark.se>

⁴⁶ http://medarbetarportalen.gu.se/Grants+and+Innovation+Office/research_services/ugot-challenges/

miljö, där doktorander och deras handledare arbetat i tvärdisciplinära parprojekt. De har studerat framtida hållbart nyttjande och förvaltning av marina resurser.

Forskarutbildningsämnet samhällsvetenskapliga miljöstudier startades som ett forskningsprogram av Samhällsvetenskapliga fakulteten och institutionen för globala studier i juli 2013. Programmet är ett tvärvetenskapligt forskningsprogram som möter en växande efterfrågan på forskare, beslutsfattare och experter som kan arbeta ämnesöverskridande och utveckla nya teoretiska och metodologiska verktyg för att studera dynamiken mellan samhälle och miljö.⁴⁷

Under 2016 gav universitetet för första gången doktorandkursen *Sustainability Opportunities* som fokuserar på att identifiera lösningar på de stora hållbarhetsutmaningarna.⁴⁸ Kursen är ett samarbete mellan universitetet och Chalmers och gavs av GMV. Kursen analyserar viktiga drivkrafter och hinder för förändring, bland annat hur genomförandet av en lösning kan påverka andra alternativ. Inom kursen genomfördes projekt kopplade till exempelvis sociala dilemman, rättvisa och de globala målen inom fem olika områden; transport, vatten, mat, energi och reproduktiv hälsa. *Sustainability Opportunities* genomfördes med lärare från tolv olika institutioner, alltifrån praktisk filosofi till energiteknik, vid både Chalmers och GU. Deltagande doktorander representerade 13 olika discipliner, allt ifrån pedagogik till sjöfart.

Utbildning på grund- och avancerad nivå

Interdisciplinär samverkan inom utbildning ställer krav på fungerande samarbetsformer mellan forsknings- och utbildningsmiljöer vid olika institutioner och olika fakulteter. Frågor om styrning, ansvar, studieplatser, ekonomisk fördelning, administration med mera behöver hanteras för interdisciplinära samarbeten. Vid GU finns interdisciplinära utbildningsprogram där former för att hantera dessa frågor är väl utvecklade. Utbildningsnämnden driver ett utvecklingsarbete som avser att ytterligare underlätta fakultetsöverskridande samarbeten. Detta ska leda till ett universitetsgemensamt ramverk kring ekonomiska processer och studieadministrativa system för fakultetsöverskridande program.⁴⁹

Utbildningsnämnden utlyste 2013 medel för utveckling av utbildningar där några av kriterierna utgjordes av tvärvetenskapliga samarbeten och fokus på hållbar utveckling. Fem miljoner kronor delades ut för utveckling av 14 kurser och program.⁵⁰ Några av programmen som fick utvecklingsmedel var Masterprogrammet i global hälsa, Urban regeneration and Social sustainability, Lärande och utbildning kring hållbar utveckling i ett globalt perspektiv samt Master in social environmental science. Nedan ges exempel på tvärdisciplinära samarbeten som finns vid GU. Ytterligare exempel på interdisciplinära program och kurser återfinns under Utformning, genomförande och resultat, del A.

Vid Naturvetenskapliga fakulteten innebär forskarnas breda kontaktnät att idéer fångas upp från andra discipliner, idéer som sedan vävs in i undervisningen för att främja samverkan. Så har till exempel studenterna på mastersprogrammet i atmosfär, klimat och ekosystem möjlighet att läsa kurser på andra institutioner och fakulteter, efter dialog med programkoordinatören. Även på de klimatinriktade kurserna och programmen på institutionen för geovetenskaper ingår kurser på andra fakulteter som på samma sätt främjar samverkan. På *Naturvetenskapligt miljövetarprogram (NMIL)* och *Samhällsvetenskapligt miljövetarprogram (SMIL)* samläser studenterna en del kurser vilket ger dem möjligheter att se hållbarhetsutmaningarna med olika infallsvinklar.

Vid institutionen för pedagogik och pedagogisk profession arbetar man med att utveckla *International Master in Education for Sustainable Development*. Det är en internationell masterutbildning som genomförs i samarbete mellan starka multidisciplinära forskningsmiljöer inom fälten utbildning och hållbar utveckling vid GU (institutionen för pedagogik och specialpedagogik, institutionen för globala

⁴⁷ <http://globalstudies.gu.se/utbildning/forskarniva/samhällsvetenskapliga-miljostudier>

⁴⁸ <http://gmvm.chalmers.gu.se/forskning-och-utbildning/forskarutbildning/doktorandkurser/graduate-course--sustainability-opportunities>

⁴⁹ <http://medarbetarportalen.gu.se/organisation/universitetets-organisation/universitetsgemensamma-organ/utbildningsnamnden>

⁵⁰ http://medarbetarportalen.gu.se/digitalAssets/1574/1574406_pm-uppf--ljning-av-utvecklingsmedel-2014.pdf

studier, institutionen för biologi och miljövetenskap) och Chalmers. I programmet tas multidisciplinära och interdisciplinära perspektiv på hållbar utveckling upp. Barns och ungas attityder, normer och värderingar samt visioner om ett ekologiskt, ekonomiskt, socialt och etiskt hållbart samhälle diskuteras och relateras till nationella, internationella och globala sammanhang. Programmet byggs upp av historiska, didaktiska och globala perspektiv på hållbar utveckling som återkommer och fokuseras i olika grad i kurserna.

Reflektioner

Universitetet arbetar kontinuerligt med att främja interdisciplinära samarbeten. Det finns dock strukturella akademiska hinder för vetenskaplig interdisciplinär samverkan med tanke på att publiceringsmöjligheter, resurstilldelning och därmed karriärmöjligheter traditionellt gynnas av inomvetenskapligt fokus. En utmaning är att på olika sätt fortsätta arbetet med att främja interdisciplinär samverkan vilket ingår i Utbildningsnämndens uppdrag att underlätta fakultetsövergripande program. Arbetsprocessen för verktyglådeprojektet och hållbarhetsmärknings utgör stöd för interdisciplinär samverkan kring hållbar utveckling i utbildning.

Utformning, genomförande och resultat

A. Utbildningar som integrerar hållbar utveckling

UKÄ bedömningsgrund: Lärosätet har utbildningar som utformas och genomförs så att hållbar utveckling integrerats. Detta kan avse både innehåll och arbetsätt

Vid universitetets fakulteter pågår arbete med att integrera hållbar utveckling i utbildning. Hållbarhetsmärkningsinstrumentet är ett instrument för att åstadkomma detta. Nedan beskrivs ett urval av exempel på hållbarhetsmärkta utbildningsprogram på grund- och avancerad nivå, hållbarhetsmärkta ämnesspecifika kurser, interdisciplinära hållbarhetsmärkta kurser samt kurser där hållbar utveckling integrerats men som saknar hållbarhetsmärkning. Exempelen har valts för att visa den ämnesmässiga bredden i både kurser och program på grundnivå samt på avancerad nivå.⁵¹

Exempel på hållbarhetsmärkta utbildningsprogram

I *ekonomiprogrammet*, 180 hp, ges studenter kunskaper och färdigheter för en framtida karriär inom svenskt och internationellt näringsliv och förvaltning.⁵² Gemensamt för alla inriktningar är att studenten får kunskap om kopplingen mellan ekonomiska aktiviteter och en hållbar samhällsutveckling.

I *kandidatprogrammet i globala studier*, 180 hp, utbildas studenter för ett yrkesliv inom verksamheter som arbetar med globala utmaningar inom social, ekonomisk och ekologisk hållbarhet.⁵³ Programmet ges vid institutionen för globala studier och har en tvärvetenskaplig grund, som förenar freds- och utvecklingsforskning, globala genusstudier, humanekologi, mänskliga rättighetsstudier, regionala studier och socialantropologi.

I *konstnärligt kandidatprogram i design*, 180 hp, behandlas frågor om hur design förhåller sig till omvärlden.⁵⁴ I utbildningen ingår att kritiskt reflektera över samhällsrelaterade och etiska aspekter som är relevanta för designområdet. Frågor om konsumtion, miljö, sociala förhållanden och hållbar utveckling problematiseras ofta inom designutbildningen. Studenterna tränas i att göra bedömningar i hänsyn till frågor som rör design och hållbar utveckling.

⁵¹ En fullständig förteckning över hållbarhetsmärkta kurser återfinns på: <http://utbildning.gu.se/kurser/hallbarutveckling>.

⁵² http://utbildning.gu.se/program/program_detalj/?focusid=ALLM&programid=S1EPG

⁵³ http://utbildning.gu.se/program/program_detalj/?programid=S1GLS

⁵⁴ http://utbildning.gu.se/program/program_detalj/?programid=K1DES

I *samhällsvetenskapligt miljövetarprogram*, 180 hp, integreras ett tvärvetenskapligt förhållningssätt.⁵⁵ Den miljövetenskapliga undervisningen inleds med tvärvetenskaplig baskurs i samhälle och miljö som senare kompletteras med miljövetenskapliga fortsättnings- och breddningskurser. Den samhällsvetenskapliga specialiseringen sker inom någon av profilerna: företagsekonomi (uthålligt företagande), statsvetenskap (miljöpolitik), kulturgeografi (miljöplanering), nationalekonomi (miljöekonomi) eller humanekologi. Handelshögskolan, Naturvetenskapliga fakulteten och Samhällsvetenskapliga fakulteten samverkar. Programmet samordnas av ett programråd med ledamöter från deltagande institutioner.

Masterprogram i global hälsa, 120 hp, fokuserar på globala hälsoutmaningar och lösningar.⁵⁶ En utgångspunkt för programmet är FN:s Sustainable Development Goals (SDG), vilket tillsammans med doktriner om mänskliga rättigheter genomsyrar programmets kurser. Institutioner vid fyra fakulteter är involverade i programmet där hälsovetenskap möter samhällsvetenskap, ekonomi och humaniora.

Exempel på hållbarhetsmärkta kurser

Afrikastudier: kärnkurspaket, 30 hp. Kurspaketet ger en översikt av politiska, kulturella, ekonomiska och sociala förhållanden i Afrika söder om Sahara.⁵⁷ Den första kursen belyser dessa förhållanden ur ett historiskt perspektiv och den andra kastar ljus på ekonomiska och sociala förändringar med fokus på den samtida utvecklingen. Kurserna behandlar vidare frågor om etnisk identitet, globaliseringens möjligheter och utmaningar, samt det internationella utvecklingssamarbetet. Afrikastudier är ett tvärvetenskapligt ämne vars centrala frågeställningar berör historiska såväl som samtida problem inom både det humanistiska och det samhällsvetenskapliga området.

Ett globalt perspektiv på förskola och tidiga åldrar i skolan - lärande för hållbar utveckling, 15 hp, kursen fokuserar innebörder och karaktärsdrag av undervisning och lärande för hållbar utveckling när det gäller yngre barn och hur detta kan genomsyra deras vardag inom pedagogiska verksamheter.⁵⁸ Kursens ämnesdidaktiska innehåll handlar om att välja och pröva olika innehåll och arbetssätt som gynnar lärande för hållbar utveckling både på kort och på lång sikt.

Farmakologi och sjukdomslära med inriktning mot förskrivningsrätt för sjuksköterskor, 15 hp.⁵⁹ Kursen ges som en obligatorisk fördjupningskurs i Specialistsjuksköterskeprogrammet med inriktning mot distriktssköterska. Studenterna reflekterar bland annat över samhällsekonomiska och miljömässiga aspekter på läkemedelsförskrivning, hur genus, etnicitet och socioekonomiska förutsättningar påverkar förskrivning av läkemedel och hur användning av läkemedel påverkar miljön och kretsloppet.

Hållbar utveckling i städer och regioner, 7,5 hp.⁶⁰ Hållbar utveckling är ett övergripande politikområde där den offentliga förvaltningen har stor betydelse. Politiska institutioner och professionella tjänstemän förväntas genom styrning och samarbete främja ekonomisk, ekologisk och social hållbarhet. I detta sammanhang uppstår spänningar mellan olika synsätt och intressen. Kursen diskuterar och problematiserar hållbarhetsbegreppets utveckling och tillämpning samt dess relation till demokrati och styrning. Kursen ges inom ämnet offentlig förvaltning, ett flervetenskapligt ämne som innehåller politiska, ekonomiska och juridiska perspektiv.

Innovation and entrepreneurship in the digital society, 15 hp, kursen innehåller ett kursblock om Sustainability and innovation.⁶¹ Frågor om hållbar utveckling har blivit en nyckelfråga inom innovationsområdet. Miljömässiga, ekonomiska och sociala aspekter såväl som frågor om kön, jämlikhet och inkludering tas upp i kursen.

⁵⁵ http://utbildning.gu.se/program/program_detalj/?programid=S1SMI

⁵⁶ http://utbildning.gu.se/program/program_detalj/?programid=V2GLH

⁵⁷ http://utbildning.gu.se/kurser/kurs_information/?courseId=AA1130

⁵⁸ http://utbildning.gu.se/kurser/kurs_information/?courseid=MBA200

⁵⁹ http://utbildning.gu.se/kurser/kurs_information/?courseid=OM6010

⁶⁰ http://utbildning.gu.se/kurser/kurs_information?courseId=FH1215

⁶¹ http://utbildning.gu.se/kurser/kurs_information/?courseid=TIA015

Miljöhistoria och ekokritik, 15 hp.⁶² Syftet med kursen är att ge dels en orientering i miljöfrågornas historiska dimensioner och dels analysverktyg för ett kritiskt förhållningssätt till vår tids teorier och debatter om miljö, klimat och hållbar utveckling. I kursen belyser man hur förhållandet mellan människa och miljö förändrats historiskt och hur tankefigurer och kulturella representationer påverkar vår syn på naturen.

Miljöpsykologi: Interaktion mellan människa och miljö, 30 hp.⁶³ Syftet med kursen är att öka deltagarnas kunskap om varför människor i miljörelevanta situationer ibland agerar miljövänligt och varför de vid andra tillfällen inte gör så. Kursen ger grundläggande kunskaper om hur värden, attityder och vanor påverkar människors miljörelaterade handlingar. Kursen ger också grundläggande kunskaper om hur olika miljöer (t.ex. natur jämfört med byggd miljö) påverkar stress och återhämtning.

Tyska, kulturstudier: hållbara kulturer, 7,5 hp.⁶⁴ Kursen fokuserar på begreppet hållbar utveckling och olika kulturbegrepp såsom interkulturalitet, multikulturalitet och transkulturalitet. Dessa belyses sedan ur ett hållbarhetsperspektiv.

Kurser med innehåll kring hållbar utveckling som inte är hållbarhetsmärkta

Vid utvärderingen av hållbarhetsmärkningen 2015 framkom till exempel att kurser som saknar märkning ändå kan ha innehåll som uppfyller kriterierna för hållbarhetsmärkning.⁶⁵ Nedan ges några exempel på kurser som har integrerat hållbar utveckling utan att vara hållbarhetsmärkta.

Att bli fysiker, 7,5 hp, ges vid institutionen för fysik.⁶⁶ Studenterna introduceras till hur fysikers kompetens kan bidra till att hantera vår tids utmaningar kring energi, miljö och hälsa.

Sustainable development: A case study approach, 15 hp är en interdisciplinär kurs som ges gemensamt av flera fakulteter: institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi vid Handelshögskolan, institutionen för globala studier vid Samhällsvetenskapliga fakulteten och institutionen för Geovetenskaper vid Naturvetenskapliga fakulteten.⁶⁷ Kursen behandlar ett fall, vanligtvis ett avgränsat geografiskt område. I kursen utvecklar studenter i samverkan med forskare och aktörer från det omgivande samhället scenarier för hållbar framtid.

Hållbar social utveckling i skolan genom estetiska läroprocesser, 7,5 hp⁶⁸ och *El Sistema - musik som verktyg för social utveckling*, 7,5 p⁶⁹ Båda kurserna ges vid Högskolan för scen och musik och bygger bland annat på El Sistema som är en världsomspännande rörelse som stödjer människor att påverka sina liv med hjälp av musik. Musikaliskt praktiska moment kombineras i kursen med diskussioner om musikens roll i samhället.

Risk, makt och värderingar: kontroverser i ett vetenskapsbaserat samhälle, 15 hp.⁷⁰ Kursen ges vid institutionen för sociologi och arbetsvetenskap där man till exempel tar upp målkonflikter kring vem eller vad som ska skyddas, gränsvärden inom miljö och hälsa, fördelning av risker kopplat till etnisk, klassrelaterad eller könsrelaterad tillhörighet, politisk styrning och samhällsförändring och konflikter kring politiska styrmedel som handel med utsläppsätter.

⁶² http://utbildning.gu.se/kurser/kurs_information/?courseId=IL1105

⁶³ http://utbildning.gu.se/kurser/kurs_information/?courseId=PX1102

⁶⁴ http://utbildning.gu.se/kurser/kurs_information/?courseId=TY1216

⁶⁵ http://medarbetarportalen.gu.se/digitalAssets/1585/1585288_rapport-h--llbarhetsm--rkning-slutversion-160314--2-.pdf

⁶⁶ http://utbildning.gu.se/kurser/kurs_information/?courseId=FYP101

⁶⁷ http://utbildning.gu.se/kurser/kurs_information/?courseId=ES2423

⁶⁸ http://utbildning.gu.se/kurser/kurs_information/?courseId=MVK898

⁶⁹ http://utbildning.gu.se/kurser/kurs_information/?courseId=MVK887

⁷⁰ http://utbildning.gu.se/kurser/kurs_information/?courseId=SC1214

Läroarutbildning

Läroarprogrammen är inte hållbarhetsmärkta. Det finns dock hållbarhetsrelaterat kursinnehåll i läroarprogrammen. Ett exempel på hur hållbar utveckling är integrerat i läroarutbildning kan hämtas från Ämnesläroarprogrammet där blivande ämnesläroare (ca 450 antas/år) läser två eller tre av de 25 ämnen som ges vid GU inom programmet. Hållbar utveckling med människan i centrum (HUM) är en programövergripande delkurs som ingår under programmets tredje termin. Delkursen utgörs av en strimma med aktiviteter som är gemensamma för alla ämnesläroarstudenter och utgörs av föreläsningar och workshoppar på universitetet och i olika läroarumiljöer. Undervisningstemat innefattar didaktiska perspektiv på såväl ekologiska, ekonomiska som sociala och olika rättighetsaspekter. Undervisande läroare på momentet utgörs både av forskare vid GU och universitetsexterna föreläsare med expertkompetens från olika områden. Delkursen examineras i form av en individuell skriftlig inlämningsuppgift där studenten ska integrera frågor om hållbar utveckling och mänskliga rättigheter mot sitt kommande undervisningsämne t ex fysik, slöjd eller spanska.

Handelshögskolans sustainability days

Alla studenter vid Handelshögskolan omfattas av skolans *Sustainability Days* som ges årligen, en dag för varje årskurs. Dessa dagar är obligatoriska för alla programstudenter och examineras. Temat för den första dagen är utmaningar och syftet är att under dagen ge studenterna en bild av vilka sociala, ekonomiska samt miljö- och resursmässiga utmaningar som mänskligheten står inför. Andraårsstudenternas hållbarhetsdag fokuserar på ansvar och ansvarstagande och studenterna får reflektera och problematisera begrepp och föreställningar kring ansvarstagande, konsumentmakt, etik och betydelsen av information. Den tredje och avslutade dagen fokuserar på vägar mot lösningar. Dagarna är ett komplement till den undervisning om hållbar utveckling som ges inom programmets olika kurser. Handelshögskolan utvärderar och redovisar systematiskt sin hållbarhetsåttning genom Principles for Responsible Management Education (PRME report).⁷¹

Reflektioner

Vid GU finns många exempel på program och kurser som har tydliga inslag av hållbar utveckling. Utbildningarna finns vid många fakulteter och institutioner, vilket visar att hållbar utveckling kan integreras väl oberoende av ämnesområde. Det finns inslag av hållbar utveckling i betydligt fler kurser och program än de som är hållbarhetsmärkta. Detta kan dels bero på att kursen (eller programmet), trots att den behandlar hållbarhetsperspektiv, ändå inte når upp till kraven i märkningen. Den kan också bero på att kursansvarig inte tagit ställning till huruvida kursen uppfyller kraven i märkningen. Generellt är det undervisningens kvalitet och inte huruvida kursen är märkt eller ej som är av central betydelse för våra studenter. Som organisation är universitetet beroende av kompetenta läroare som ständigt utvecklar och anpassar sina kurser och program för att inkludera ny kunskap och adressera nya utmaningar i samhället.

Interdisciplinära samarbeten i utbildning förutsätter väl fungerande samarbetsformer exempelvis genom att forum skapas för att skapa samsyn kring den aktuella utbildningen. Detta har gjorts framgångsrikt i bl a *Ämnesläroarprogrammet* och *Samhällsvetenskapligt miljövetarprogram (SMIL)* genom respektive programorganisationer där företrädare från institutioner från flera olika fakulteter utvecklar programmet tillsammans. En utmaning för universitetet är att stärka och utveckla liknande samarbeten och forum.

B. Systematisk utveckling och uppföljning på olika nivåer

UKÄ bedömningsgrund: Vid lärosätet finns institutioner, programansvariga eller motsvarande som arbetar systematiskt med att följa upp och utveckla integreringen av frågor kring hållbar utveckling i utbildningen

Det systematiska arbetet för uppföljning och utveckling av hållbar utveckling inom utbildning har utformats på delvis olika sätt vid universitetets fakulteter och institutioner.

⁷¹ http://handels.gu.se/digitalAssets/1571/1571245_hdl_prme-report_160404.pdf

Vid **Handelshögskolan** arbetar man med hållbar utveckling på strategisk nivå. För att förbereda studenterna att bli ansvarsfulla ledare med en medvetenhet om framtidens utmaningar är fakultetens långsiktiga strategi att integrera hållbar utveckling i alla utbildningsprogram. I de nya målsättningarna ska alla programstudenter vid examen ha goda kunskaper samt konkreta färdigheter och insikter i centrala hållbarhetsfrågor. För att realisera denna målsättning krävs insatser på flera nivåer och arbetet drivs av Handelshögskolans råd för hållbar utveckling (HRHU) tillsammans med institutionerna. HRHU arbetar med att stödja institutionerna, programansvariga samt enskilda lärare med att öka inslagen av hållbar utveckling i olika kurser. Kompetensutveckling för lärarkollegiet och stöd till kurs- och programansvariga är en viktig del som påbörjades under våren 2013. En genomgång av hållbarhetskriterierna i samtliga kurser på grundutbildningen och ett flertal kurser på avancerad nivå har genomförts, vilket resulterat i att flera kurser har uppdaterat sina kursplaner och sitt kursinnehåll. Sedan 2015 finns lokala examensmål för hållbar utveckling integrerat i alla programutbildningar på grundnivå, samt de flesta på avancerad nivå. Juridiska institutionen har anställt en hållbarhetssamordnare som ska stötta och öka integreringen i utbildningen.

Vid **Humanistiska fakulteten** beslutades 2015 en avsättning av strategiska medel för en samordnare och administrativt stöd för att starta upp ett nätverk för grön humaniora och humanistisk miljöforskning. Nätverket Grön humaniora har fått i uppdrag att initiera och koordinera utbildningssatsningar inom området. Bildandet av nätverket Grön humaniora föregicks av en kartläggning av relevant humanistisk forskning och utbildning inom hållbar utveckling.⁷² Nya rutiner vid fakulteten innebär att vid ansökan om inrättande av utbildningsprogram måste ansökande institution redogöra för hur programmet förhåller sig till och integrerar hållbar utveckling.

Lärarytbildningsnämnden initierade 2011 ett strategiskt utvecklingsprojekt för att säkerställa hållbar utveckling och mänskliga rättigheter samt ytterligare tre tvärande innehållsområden i lärarytbildning (internationalisering, IKT och estetiska lärprocesser).⁷³ Projektet ledde till att programmen valde olika utgångspunkter för att på ett bättre sätt integrera hållbar utveckling inom sina respektive program. Bland lösningarna kan nämnas samordning och integrering av befintligt innehåll, kompetensutveckling för lärare med hjälp av särskilda konferenser för att diskutera kurs- och programutveckling inom hållbar utveckling samt genomlysningar och utvecklingsarbete för att skapa nytt innehåll kopplat till hållbar utveckling. Efter projektets genomförande sker årlig uppföljning och utveckling av lärarytbildningens innehåll om hållbar utveckling och mänskliga rättigheter inom ramen för det ordinarie systematiska kvalitetsarbetet för lärarytbildning.⁷⁴

Vid **Naturvetenskapliga fakulteten** finns det sedan 2015 en projektledare vars uppdrag är att konkretisera hur hållbar utveckling kan inkluderas i kurs- och utbildningsplaner. Fakulteten har genomfört en lägesinventering där institutionerna har fått beskriva sitt övergripande arbete med hållbar utveckling i utbildningarna och redovisa vilka kurser som är hållbarhetsmärkta samt på vilka grunder. Arbetet har fortsatt med diskussioner med utbildningsprogrammen och enskilda kursansvariga samtidigt som den digitala verktygslådan har fortsatt att utvecklas. I det strategiska arbetet med hållbar utveckling ingår bland annat att arrangera workshopar där genomlysning av koppling mellan lärandemål, undervisnings- och examinationsformer genomförs.

Vid **Sahlgrenska akademien** finns ett aktivt nätverk med uppdrag att integrera hållbar utveckling inom kurser/program. Nätverket arrangerar regelbundet seminarier och workshopar och arbetar aktivt för att identifiera pedagogiska strategier för att underlätta integreringen av hållbar utveckling i olika utbildningsprogram. Bland annat har man formulerat övergripande lärandemål och lärandeaktiviteter på temat *Planetär hälsa* och initierat ett samarbete med *Planetary Health Alliance* vid Harvard University. Nätverket ansvarar även för att samtliga studenter får en introduktion inom hållbar utveckling. Akademien

⁷² <http://environment.hum.gu.se/svenska>

http://hum.gu.se/digitalAssets/1516/1516284_hfs-150219-06.pdf

⁷³ <http://medarbetarportalen.gu.se/lararutbildning/kvalitetsarbete/strategiska-satsningar/>

⁷⁴ <http://medarbetarportalen.gu.se/lararutbildning/kvalitetsarbete/kurs-och-programutveckling/>

har formaliserat nätverket ytterligare genom avsatt/finansierad tid för en sammankallande om 20 procent. Nätverket rapporterar årligen till utbildningsrådet dit samtliga institutioner är knutna och sammankallande är ordinarie medlem i utbildningsrådet. Varje institution har representanter i nätverket, som deltar i sina respektive utbildningskommittéer och därigenom fungerar som en länk mellan programansvariga och nätverket. Institutionsrepresentanterna följer årligen upp hur utvecklingsarbetet fortgått och rapporterar detta till nätverket. I Sahlgrenska akademins handlingsplan för *Vision 2020* (2015-2017) är hållbar utveckling ett programövergripande fokusområde. De specifika målen för perioden är att *Examinerande moment kring Hållbar utveckling i ett globalt perspektiv ska införas där det är möjligt, Utbildningsmål inom Hållbar utveckling ska identifieras samt Kunskapsmål avseende Hållbar utveckling [...] ska identifieras i program och kurser.* Inslagen kring hållbar utveckling har succesivt ökat inom fakultetens utbildningsprogram där vissa nu har lärandemål kopplat till hållbar utveckling i en stor del av sina kurser, medan utvecklingsarbete pågår för andra program.

Vid **Utbildningsvetenskapliga fakulteten samordnas** miljö- och hållbarhetsarbete av en miljöberedning. Miljöberedningen består av representanter från respektive institutions ledning, fakultetens kanslichef, studentrepresentant samt två miljösamordnare. Miljöberedningen har bl a drivit arbetet med att anpassa fakultetens verktyglåda. Vid fakulteten har en översyn gjorts av samtliga kursers innehåll och lärandemål och jämfört med kriterierna i hållbarhetsmärkningsen.⁷⁵ Vid fakulteten finns en projektledare som har arbetat med att utveckla den fakultetsspecifika verktyglådan. En del av projektledarens arbete är att träffa studierektorer, kursledare och lärare för att få en uppfattning om vilket stöd som personalen vid institutionen är i behov av. Diskussioner har även förts om i vilken mån kurser skulle kunna hållbarhetsmärkas samt vilka kurser som skulle kunna utvecklas för att svara mot en märkning. Dessa träffar visade sig också bli ett sätt att öka kunskapen hos alla deltagande om innebörden av kriterierna för hållbarhetsmärkningsen.

Universitetsbiblioteket tillhandahåller stöd i form av informationsresurser till lärare och studenter inom hållbar utveckling via webb.⁷⁶ Exempelvis finns en ämnesguide där lärare, forskare och studenter hittar ingångar till och information om böcker, tidskrifter, databaser och andra resurser inom hållbar utveckling. Universitetsbiblioteket har utvecklat kursen Resurser inom hållbar utveckling som introducerar studenter till begreppet hållbar utveckling samt hållbar utveckling på GU och Universitetsbiblioteket.⁷⁷

Reflektioner

De fakulteter som utmärker sig när det gäller hur långt man har kommit i arbetet med att integrera hållbar utveckling i utbildningen är de fakulteter där ledningen tagit stort ansvar och avsatt kompetens, mandat och ekonomiska resurser. Vid dessa fakulteter har arbetet med integrering av hållbar utveckling fått ett större genomslag än där enstaka lärare utan organiserad samordning arbetat med frågan. Vid dessa fakulteter ingår också ofta hållbar utveckling i det ordinarie utvecklings- och uppföljningsarbetet med stöd av handlings- och verksamhetsplaner.

I lärarutbildningen har man kommit långt i arbetet med att integrera hållbar utveckling, delvis som en följd av att det i högskoleförordningen finns explicita examensmål om hållbar utveckling för lärarexamina. Förordningskravet innebär att hållbar utveckling måste hanteras integrerat i ordinarie utvecklings- och uppföljningsarbete, vilket också innebär att det ingår i det ordinarie kvalitetssystemet.

⁷⁵ http://medarbetarportalen.gu.se/digitalAssets/1617/1617531_idpp_slutrapport--arbetsgruppen-f--r-h--llbar-utveckling--150609.pdf
http://medarbetarportalen.gu.se/digitalAssets/1617/1617513_ipkl_rapport-h--llbarhetsm--rkning-2-.pdf

⁷⁶ <http://libguides.ub.gu.se/miljo>

⁷⁷ <https://gul.gu.se/public/courseId/77938/coursePath/38212/42096/ecp/lang-sv/publicPage.do?item=35361694>

C. Utbildningar där forskning/konstnärlig forskning används i utbildningen

UKÄ bedömningsgrund: Vid lärosätet finns utbildningar där forskning/konstnärlig forskning för hållbar utveckling används i utbildningen

Det är viktigt att betona att moment som rör hållbar utveckling, precis som alla övriga moment i universitetets utbildningar, ska vila på vetenskaplig grund. Universitetet arbetar sedan länge med att skapa kompletta akademiska miljöer. Grunden för de kompletta akademiska miljöerna är en växelverkan mellan forskning, utbildning och samverkan. Det innebär att all utbildning ska vara forskningsanknuten, liksom all forskning ska vara utbildningsanknuten.⁷⁸ De exempel på utbildningar som tidigare har beskrivits är således även exempel på utbildningar där forskning och konstnärlig forskning används. Ett kritiskt förhållningssätt och förmåga till kritisk analys är centrala färdigheter som utgör en grund i all akademisk utbildning vilket även har hög relevans för frågor som rör hållbar utveckling där entydiga svar och lösningar sällan finns. Avseende hållbar utveckling pågår forskning och forskningsanknuten utbildning vid samtliga av universitetets fakulteter. I följande avsnitt beskrivs ett urval med exempel på den bredd som finns inom GU.

I forskarnätverket vid **Göteborgs miljövetenskapliga centrum** ingår ca 500 forskare eller doktorander från olika delar av GU och Chalmers, som intresserar sig för miljö och hållbar utveckling. Ett syfte med nätverket är att sammanföra olika kompetenser att arbeta tillsammans för att hitta hållbara lösningar på komplexa utmaningar. De flesta ämnesområden ingår i nätverket där drygt 40 institutioner är representerade. De flesta av forskarna i nätverket är också aktiva som lärare på olika institutioner på GU och Chalmers.⁷⁹

Grön humaniora vid **Humanistiska fakulteten** är ett nätverk för akademiker som delar intresset för samtida miljöproblematik i termer av mening, värden, etik och rättvisa. Grön humaniora är ett växande tvärvetenskapligt kunskapsområde som fokuserar de mest angelägna miljöfrågorna och som vill främja samarbete och diskussion mellan forskning och samhälle. Perspektiv hämtas från kringliggande discipliner och forskningsfält, såsom miljöfilosofi, miljöhistoria, ekokritik, kulturgeografi, kulturanthropologi och exempelvis politisk ekologi. Grön humaniora knyter också an till hela universitetet genom att också relatera till dels konstnärliga praktiker såsom litteratur, scenkonst, fotografi och design, och dels samhälls- och naturvetenskaperna. I anslutning till nätverket ges på forskarnivå kursen Environmental humanities: Intersektioner mellan natur- och humanvetenskap.⁸⁰ Vid institutionen för litteratur, idéhistoria och religion sker en intern satsning på att bygga upp kurser med anknytning till humanistisk miljöforskning. Som ett led i institutionens utbildning i grön humaniora samarbetar man med Världskulturmuseet och Naturhistoriska museet. Studenterna erbjuds att delta vid seminarier om arrangeras inom Nätverket för grön humaniora.

Inom **Sahlgrenska akademien** pågår en mängd forskningsaktiviteter som har relevans för en hållbar lokal och global samhällsutveckling. Inom Avdelningen för samhällsmedicin och folkhälsa fokuserar till exempel flera forskare på miljöpåverkan på hälsa inom olika befolkningsgrupper. *UGOT-satsningarna CARE* liksom *AgeCap* med forskare vid Sahlgrenska akademien som huvudsökande, har ett starkt fokus på hållbar utveckling och bidrar med utbildningsinslag i de flesta utbildningar vid akademien.

Akademien Valand utvecklade under 2015 en fristående kurs i Miljö och fotografi på grundnivå. Kursen är baserad på ett pågående forskningsprojekt som är förankrat i ett tvärvetenskapligt arbete som innefattar förståelsen för förändringar i den arktiska miljön på grund av klimatförändringar. Det är ett forskningsprojekt som syftar till att skapa en kunskapsbas som underlag för mångvetenskapliga studier kring de omfattande och accelererande förändringarna i det aktuella området. Under 2015 arrangerade Akademien Valand ett internationellt tvådagars-symposium under rubriken *Environmental Photography*

⁷⁸ <http://www.gu.se/omuniversitetet/vision>

⁷⁹ <http://gmv.chalmers.gu.se/gmvsforskarnatverk>

⁸⁰ <http://lir.gu.se/utbildning/forskarniva/doktorandkurser>

and Humanities – Contributions to Research and Awareness som syftade till att samla tvärvetenskapliga frågor, praktiker och studier inom humaniora, samhällsvetenskap, konst och naturvetenskap. I kursen Miljö och fotografi undervisar forskare som deltog vid det internationella symposiet.

Vid **institutionen för didaktik och pedagogisk profession** finns kollegiet för forskning om undervisning och lärande för hållbar utveckling (RESO).⁸¹ Kollegiets syfte är att sprida, utveckla och fördjupa forskningsbaserad kunskap om undervisning och lärande för en hållbar framtid. Forskning, undervisning och samverkan understödjer och kompletterar varandra i en ambition att vara en komplett akademisk miljö. Miljön präglas av tvärvetenskap, perspektivrikedom och metodologisk pluralism. Aktiva forskare inom kollegiet undervisar på utbildningar vid olika institutioner inom GU.

Vid **institutionen för globala studier** (IGS) finns flera exempel på hur forskning och utbildning integreras. Institutionens humanekologiska forskning där en tvärvetenskaplig förståelse för människans relation till naturen utgör kursinnehåll i doktorandkurser, masterkurser samt ett antal grundutbildningskurser. Institutionens masterstudenter uppmuntras att skriva sina uppsatser/göra praktik inom eller nära kopplade till pågående forskningsprojekt och dess nätverk. Två exempel på projekt där sådan studentintegration existerar är projektet *Triple L - land, livelihood and livestock in East African drylands* och projektet *Human health and well being at risk, Indian west coast*.

Environment for Development, EfD, grundades 2007 vid Enheten för miljöekonomi och bygger på den framgångsrika forskarutbildningen i miljöekonomi vid **institutionen för nationalekonomi med statistik**, som nu har examinerat 35 doktorer i miljöekonomi sedan 1998. Programmets övergripande mål är att stödja fattigdomsbekämpning och hållbar utveckling genom att öka användningen av miljöekonomi i policyprocesser. Doktoranderna rekryteras från och är verksamma i en rad länder som t ex Kina, Etiopien och Colombia.

Forskningsgruppen i miljöpsykologi (*Environmental Psychology Unit, EPU*), består av forskare vid **psykologiska institutionen** som bedriver forskning och undervisar inom området miljö och människa. Gruppen bedriver även tvärvetenskaplig forskning i samarbete med andra institutioner och ämnesområden. I undervisningen används gruppens forskning i kombination med annan aktuell forskning inom området.

Reflektioner

All akademisk utbildning vilar på vetenskaplig/konstnärlig grund. Vid GU finns flera exempel där pågående forskning om hållbar utveckling vid lärosätet är väl integrerat i utbildning. Dock bidrar inte nödvändigtvis stora forskningsinsatser och starka forskningsmiljöer per automatik till utveckling av utbildningar inom motsvarande ämnesområden. Forskning och utbildning har olika finansieringsmodeller och olika logik för utveckling. En utmaning är att möjliggöra och utöka samverkan mellan starka forskningsmiljöer inom hållbar utveckling och utbildning.

⁸¹ <http://idpp.gu.se/intresseomraden/utbildning-hallbar-utveckling>